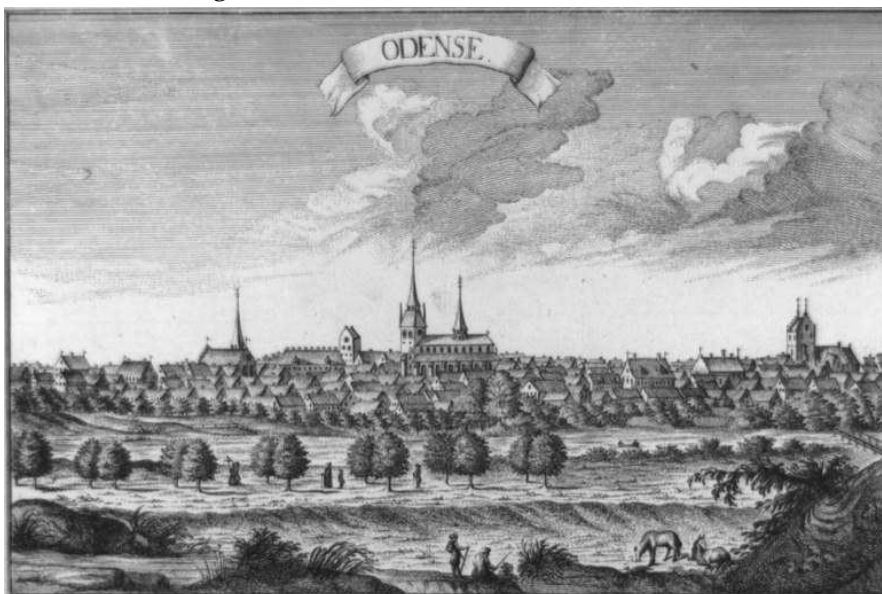

Et dynasti bliver til

Om David Gottlieb Klug, der kom til Odense og nedsatte sig som sadelmager og giftede sig ind i en af byens gamle, velsete håndværkerslægter.

Figur 1: Odense købstad som den kunne ses, da David ankom ad landevejen fra Nyborg.

Ind- og udskrivning

Om Davids barndom vides absolut intet. Det må antages, at han enten er opvokset i Sachsen og så af en eller anden grund er blevet sendt til Odense for at komme i lære, eller at hans familie har boet her i landet og han så er blevet efterladt, da familien er taget tilbage til Sachsen. I 1784 bor hans moder og de fleste af hans søskende i hvert fald i Werdau i Sachsen.

Han var næsten 20 år, da han blev lærling, hvilket tyder på, at han har lært noget, måske hos et familiemedlem, uden at have fået papir på det.

Under alle omstændigheder ses David indskrevet i sadelmagerlavets lavsprotokol som svend, og tre år efter er han udskrevet som svend.

Det er tankevækkende, at han som den eneste lærling er indskrevet på tysk, men som alle andre udskrevet på dansk. Dette tyder på, at han ikke kunne dansk, da han blev indskrevet. For resten lærte David perfekt dansk, i hvert fald i skrift.

Hans tid som svend

Det vides med sikkerhed, at David var svend i Odense fra sit giftermål i 1771 til han i 1776 løste borgerskab, dvs. blev selvstændig sadelmagemester.

Hvor han fandt ansættelse, fra han blev udlært i 1757, og til han blev gift, vides ikke, men fra skiftet efter ham, vides det, at hofsadelmager Bræmer i Kbh. var hans gode ven. Dette og det faktum, at Davids kone var opvokset i København, kunne tyde på, at David som svend har været ansat hos hofsadelmager Bræmer i Kbh.

David vælger sin kone

Davids kone var Anna Margarethe Elisabet Lindegaard, datter af handskemagermester Hendrich Mortensen Lindegaard og første hustru Johanne Jørgensdatter Ambus. Hun var født og døbt i Odense, men efter den sidste af forældrenes, faderens, død i 1761, blev hun taget i huset af sin morbroder i København, Sr. Peder Jørgensen Ambus, der var klejnsmedemester og som giftede sig til huset Nyhavn 1, som står endnu.

I vore dage håber man på tilfældigt at møde en passende partner, men på Annas og Davids tid var mulighederne i det solide håndværkerlag, som de tilhørte, noget mere begrænsede. Ofte mødte man sin tilkommende ægtefælle gennem venner eller slægtninge, hvis da ikke lavet fungerede som Kirsten Giftekniv.

Davids vens, hofsadelmager Peder Bræmers kone var en niece til Peder Ambus' kone, og det må være gennem denne nære familie-relation, at David har lært Anna at kende.

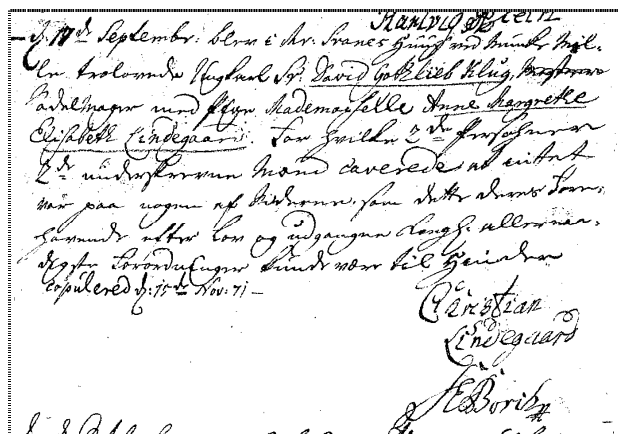
Rige, lille pige

Anna var et godt parti. Hun havde arv både efter sin fader og sin moder stående dels som en panteobligation i sin farbroders gård i Odense, dels som midler i Odense bys Overformynderi. I alt fik han med hende omkring 400 Rdl. samt en kakkelovn, en kiste med Annas afdødes moders gangklæder, et komplet sengested med omhæng og linned, noget sølvtøj, bl.a. et hovedvandsæg.

Figur 2: Huset til venstre er Nyhavn 1, hvor Anna voksede op hos sin velhavende morbroder. Billedet her er taget før 1912.

På den anden side har morbroder Peder og fætter Peder kendt David som en dygtig og fornuftig ung mand, og de kan næppe være blevet gift uden morbroderens udtrykkelige samtykke.

Figur 3: David og Annas trolovelsesindførsel i kirkebogen.

Sct. Knuds Kirke i Odense

David og Anna blev gift i 1771 i Sct. Knuds kirke i Odense, den kirke, hvor Anna næsten 18 år før var blevet døbt. Det kan virke mærkværdigt, at de bliver viet i Odense, når Annas barndomshjem fandtes i Kbh, men de har sikkert vidst, at de ville bosætte sig i Odense, og desuden kan midlerne i overformynderiet i Odense have haft betydning, idet vielsesattesten berettigede David til at få udbetalt sin kones arv.

Kirken, som blev parrets sognekirke og hvor derfor alle deres børn blev døbt – nogle også begravet derfra – var domkirke over Fyens Stift, som dengang omfattede ikke bare Fyn med omliggende øer (dog ikke Ærø, som først blev dansk i 1864), men også Lolland-Falster, som først i 1820'erne

fik eget stift.

Kirken er en af landets største og også en af de første, der blev domkirke efter

Figur 4: Prædikestolen i Sct. Knuds Kirke. Døbefonden havde tilsvarende baldakin (dåbshimmel) i poleret, mørkt træ med guldstafferinger i barokstil.

reformation. Kirken vidner om Odenses betydning både som stiftsby og som klosterby i middelalderen og som købstad. I Odense fandtes Fyns landsting frem til 1805. Landstinget var adelens værneting, dvs. det ting, hvor retssager mod adelige skulle anlægges, mens bøndernes værneting var birke- eller herredstinget, borgerne i købstæder havde rådstureretten eller byfogedretten som værneting.

En god og ærlig kristen

I vore dage kan man sige, at det er indkøbscentret og TV, der er midtpunkterne i vores daglige liv. I købstæderne i gamle dage var det kirken og kirkegangen, torvene, hvor man købte ind, krostuerne, hvor mændene slukkede tørsten og hørte nyt og byens årlige markeder, der udgjorde en væsentlig del af rammerne for det sociale liv.

Kirken havde stor betydning, ikke bare med sine ritualer, men også fordi befolkningen skulle søge kirke og også søgte kirke. Og så var der det, at når man gik i kirke, så høstede man sociale points. Man blev set. Man kunne vise sig, ikke bare i kraft af det tøj, man havde på, men også i kraft af, hvor man havde sæde. Der er historier fra 1600-tallet om, at koner til storkøbmændene i byen havde regulær sloges i kirken om de fineste pladser, og der er ingen grund til at antage, at man i 1700-tallet ikke har lagt lige så stor vægt på at vise sin sociale position som før, selvom man nok efter pietismens strenghed under Kong Chr. 6. nok gik lidt mere diskret til værks.

At Anna var opdraget i et meget gudeligt hjem, ses af, at hendes tante, Madame Ambus, Karen Haagensdatter født Due, havde stolestade ikke bare i Sct. Nicolai kirke, som deres bopæl hørte under, men også i Helligåndskirken, så hun kunne høre prædikenerne begge steder.

Eftersom konfirmationen fra 1736 til 1857 var lovpligtig, må Anna være blevet konfirmeret, og det sandsynligvis i København, men det har ikke været muligt at finde vidnesbyrd om dette i kirkebøgerne.

Socialt sikkerhedsnet

Lavet var det ene meget vigtige sociale sikkerhedsnet, som borgerskabet havde. Det andet var familien, og det var faktisk tilfældet for den hele befolkning.

Fadderne skulle – og skal stadig – påtage sig ansvaret for barnets opdragelse i den kristne tro, hvis forældrene skulle falde tidligt bort. Dette indebar i ældre tider, før kommunen fik en egentlig mulighed for at hjælpe og beskytte ethvert barn, at fadderne også måtte være villige til at opdrage barnet, dvs. have det boende og forsikke det med et hjem og de daglige fornødenheder samt opdragelse. Opdragelsen skulle være efter barnets forældres stand og position og formåen, så barnet ikke på grund af forældrenes død sank ned i samfundslagene. Derfor var så velstående og ansete faddere som muligt at foretrække, også når man valgte faddere indenfor familien.

På landet, hvor det meste af befolkningen tilhørte bondestanden, og derfor må anses for at have været mere lige, om end det er nogen tilsnigelse at sige sådan, valgte man fortrinsvis fadderne indenfor familien, subsidiært blandt naboerne. I købstæderne var valget lidt mere frit, og man valgte mellem familie og kolleger og venner, måske endda også blandt finere folk i byen for at få deres protektion.

Børnenes faddere

David og Anna valgte faddere dels blandt hendes familie; hendes faster og hendes mand stod fadder flere gange, men hendes stedmoder og hendes nye mand ses ikke blandt fadderne. Det behøver nu ikke være udtryk for, at de ikke omgikkes hinanden – tværtimod, for Davids anden kone var enke efter Annas stedmoders broder –, men blot udtryk for, at det var blodets bånd, der talte.

Heller ikke Davids broder Christian Benjamin Klug, der var ugift garversvend og som boede, arbejdede og døde hos David, stod fadder, hvilket kan undre én lidt. Det er jo tænkeligt, at Christian var en dårlig økonom, kun middelmådigt begavet eller noget drikfældig. Han kan også have haft en legemlig skavank.

Også bogbinder Milo og hans søn var faddere til Davids børn.

Særligt interessant er det, at Annas morbroder er fadder til hendes første barn, sønnen født 1772. Han blev også opkaldt efter ham og fik følgende navnet Peder Ambus Klugh. Hun har sikkert hermed villet vise sin taknemmelighed over sin opvækst hos morbroderen – og over at han tillod hende at gifte sig med David. – Bortset fra, at vi ikke ved, om

Anna blev dikteret at gifte sig med David, eller om hun selv valgte ham og derefter fik morbroderens accept.

Odenses stilling sidst i 1700-tallet

Odense nød godt af den florissante periode sidst i 1700-tallet. Byen voksede og velstanden steg. Byen var Fyns centrum, her midtvejs mellem Nyborg og Middelfart, og faktisk var Odense med sine lidt over 5.000 indbyggere i 1787 landets næststørste købstad, kun knebent overgået af Helsingør.

En god faglig forening

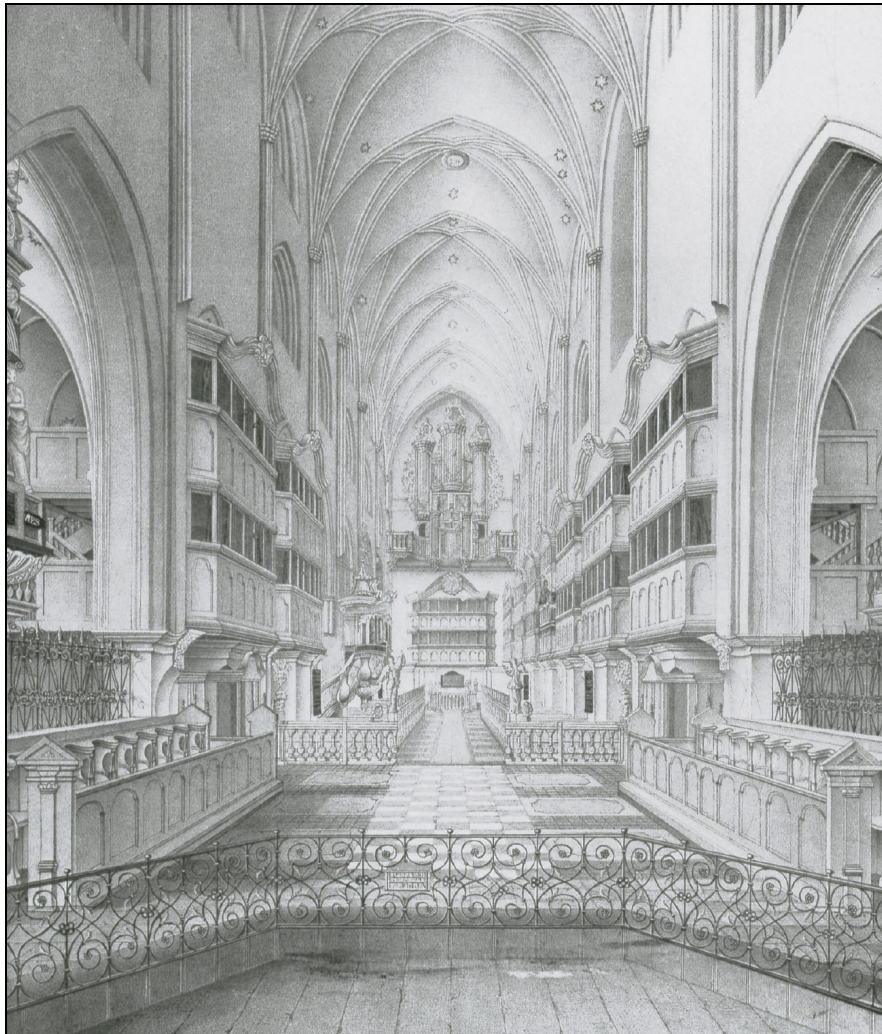
Helt naturligt var Odense også sæde for sadelmagerlavet for Fyn og Sydøstjylland. Af lavsprotokollen ses det, at der udover medlemmer i Odense også var medlemmer fra Middelfart, Haderslev og Horsens. Lavet blev et godt sted at mødes og at ordne praktiske spørgsmål på tværs af byerne, f.eks. når en søn skulle sættes i lære.

Der var to lav, et for mestrene, altså arbejdsgiverne, nemlig mesterlavet, og et for svendene, nemlig svendelavet, der også skulle tilgodese lærlingenes interesser.

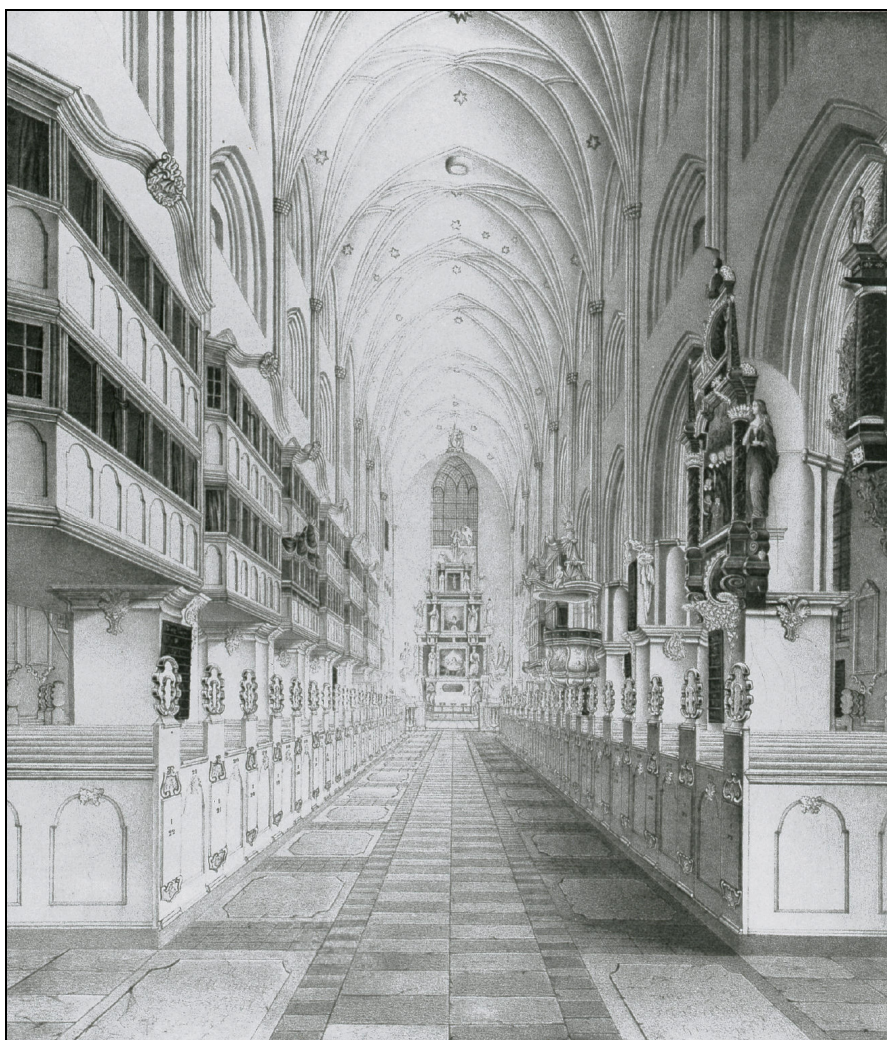
Lavets opgaver var dels at tilse lærlingenes uddannelse, dels at styre tilgangen af mestre, så der ikke blev flere, end at alle kunne leve af deres erhverv, her er det af stor betydning, at lavet skulle godkende den, der søgte optagelse som mester. Man vurderede – som loven foreskrev – hans mesterstykke i samarbejde med magistraten, byens styre, og man så også på, om der var næring til endnu en mester.

Endvidere skulle lavet sikre, at ingen mester underbød de af lavet fastsatte priser, samt at alle udøvere af faget var enten medlemmer af lavet eller var en lovlig frimester. I gammel tid virkede lavet desuden som både branchenævn og værneting for dets medlemmer.

Her findes muligvis forklaringen på, at David først efter 5 års ægteskab søger optagelse i mesterlavet; måske har han ventet på, at en af byens mestre skulle dø, så der blev plads til ham. Det var ellers usædvanligt, at svende var gift, med mindre svenden havde ansættelse hos sin fader eller stedfader. Hvem David har arbejdet hos under den første del af sit ægteskab, vides desværre ikke.

Figur 5: Interiør fra Sct. Knuds kirke, set fra alteret, som kirken så ud før restaureringen i 1875. Det er således dette inventar, som Klug'erne befandt sig i, når de gik i kirke.

Figur 6: Her kirkerummet set fra indgangen mod alteret.

Arven fra Onkel

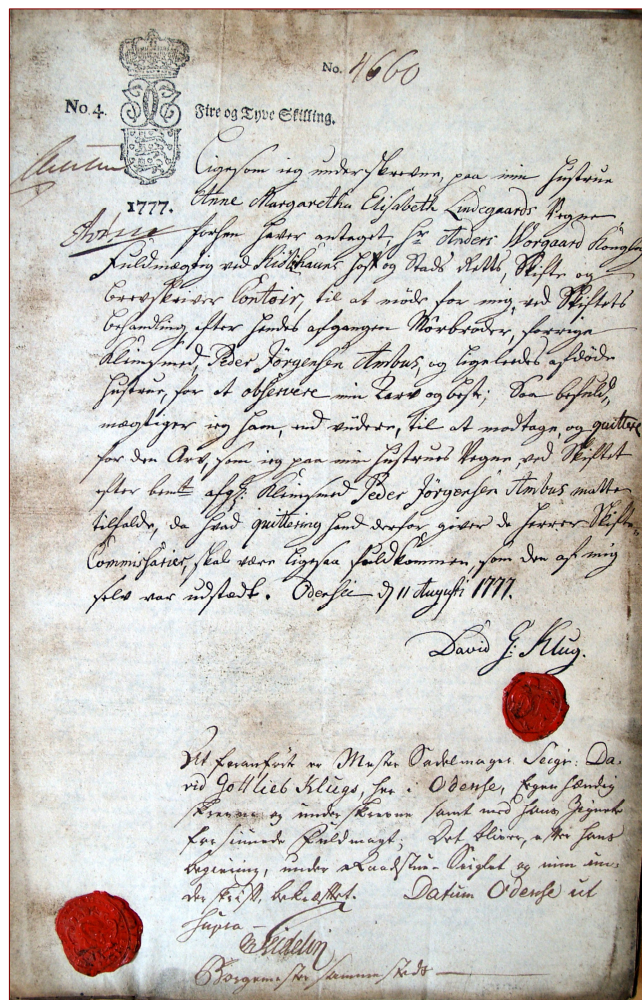
Annas morbroder i København, den før nævnte Peder Jørgensen Ambus var gift to gange. Først med Gertrud Andersdatter Refsted, anden gang med Karen Haagensdatter Due. Han fik ikke børn i nogen af disse ægteskaber, hvorfor han sammen med sin anden kone valgte at skrive testamente. I 1753 bestemte de, at den længstlevende skulle hensidde i uskiftet bo, og når den længstlevende også var død eller ville indgå nyt

ægteskab, så skulle boet deles lige efter loven, dvs. Peders familie skulle arve hans halvdel af fællesboet, og Karens familie ligeledes hendes halvdel. Hvis den førsteafdødes arvinger forlangte at få deres arv straks, når deres slægtning var afgået ved døden, skulle de dog ikkun dele 10 Rigsdaler.

I 1771 bekræftede ægtefællerne deres testamente.

I 1776 døde Peder og Karen med en uges mellemrum, og de blev

stateligt begravet, idet der var tre præster tilstede

Figur 7: David G. Klugs egenhændigt skrevne fuldmagt i forbindelse med skiftet.

ved begravelserne, der var bestilt vogne til klejnsmedelavets medlemmer og vi får at vide, at ligstenen skal aftages for at graven kan graves, og det er nærliggende at dette gravsted er det, hvori Peders første kone blev begravet.

Da der var mange fraværende arvinger, og man i øvrigt ikke havde vished for, hvem arvingerne efter Peder i det hele taget var, trådte skifteretten til. Selvfølgelig med sædvanlig behandling af boet, men derud over også med henblik på at få klarlagt samtlige arvinger på Peders side. Man havde hørt, at hans niece var gift i Odense med Sr. David Klug, men var der flere arvinger?

Først forhørte man sig i Odense, og et par af byens borgermadammer mødte op på rådhuset for under ed at lade optage et tingsvidne, hvor de angav, at salig Henrich Lindegaard og hustrue Johanne Jørgensdatter (Ambus) havde haft kun ét barn, der overlevede dem, nemlig den Anna, som var David Klugs kone, men at Johanne Ambus i øvrigt var fra Bogense.

Nu skrev man præsten i Bogense til, som så gennemgik Bogense kirkebog og fandt, at Johanne havde haft syv søskende, at deres forældre var klejnsmed Jørgen Michelsen og hustru Anna Elisabeth Pedersdatter, hvilken sidste døde i året 1750 som enke efter klejnsmed Christen Olufsen – dette ægteskab var dog barnløst. Af de otte børn døde fire som små, og foruden Johanne og Peder, var der sønnerne Michel og Jørgen, hvor tingsvidnet fra Odense oplyste, at den ene var død som klejnsmedelærling i Odense, den anden som klejnsmedesvend i Bergen i Norge.

Eneste arving efter Peder var således David Klug, som arvede på sin kones vegne.

Boets effekter og ejendom, Nyhavn 1 i København, blev bortsolgt på auktion, og når boets gæld og udgifterne til skiftehold droges fra indtægterne, blev der 2.570 Rdl. til deling imellem arvinger, hvoraf David Klug modtog den ene halvdel, nemlig 1.285 Rdl.

Det ses af dokumenterne til skiftet, at David havde ladet prokuratoren, Hr. Arp. byde på diverse finere genstande ved auktionen, som i øvrigt strakte sig over tre dage. Han købte nogle sølvørenroser, som ikke siden findes nævnt, så mon ikke Anna siden fik dem med som smykker i

graven? Og han købte en æbleskivepande, en potageske af københavnsk prøve (dvs. stadsgarduinen havde prøvet sølvets lødighed og som bevis på, at det holdt de befalede 83,3 % sølv stemplet skeen med sit mærke og byens tre tårne). Han købte også en flødeske, et hovedvandsæg, to snustobaksdåser, den ene af skildpadde, en gylden ring med stene, diverse servietter og linned.

Det er sikkert arven efter Peder Ambus, som har sat David i stand til at købe sig en ejendom i Odense.

Foden under eget bord

Figur 8 Et af de gamle bindingsværkshuse i Odense. Davids hus har sikkert været af samme type.

Indtil 1776 boede David med familie i et hus i Vestergade i Odense. Formentlig har familien boet til leje.

Men efter modtagelsen af sin kones arv efter hendes før nævnte morbroder, køber David i 1778 en ejendom på Vindegade i Odense. Den var på 19 fag og havde både sidehus og baghus og bag dette en haug, dvs. en køkkenhave. Forhuset var i to stokværk, altså med fuld første sal, gården var opført i bindingsværk og har sikkert var af samme type,

som den der ses på billedet. Desværre er der nedrevet meget i det indre Odense, navnlig Vindegade er det gået meget hårdt ud over, for alle husene er opført efter 1850.

Dette hus bliver nu rammen om familiens hjem frem til 1802, hvor Davids enke sælger ejendommen til anden side.

Oldermandskabet

Figur 9: Flakhaven i Odense, byens gamle rådhus ses til højre i billedet, der er fra 1850.

I 1788 udløb tiden for Hans Rasch, der hidtil havde været oldermænd for sadelmagerlavet, og lavets mestre i byen enedes om, at David Klugh skulle overtage hvervet. Efter deres møde gik han 08.10. op på rådhuset,

Figur 10: David Gottlieb Klugs underskrift og segl, 1776.

hvor han med oprakte fingre aflagde sin ed som oldermænd.

Lavets møder afholdtes hos oldermændene, og af hvert møde indskrev oldermændene referat i lavsbogen,

som nu findes ved

24 April 1783 Løstatten Anders Christensen Sønn Wiimser-faldens
 fæd. fange.
 26 April 1784 Løstet Enderes Niels fra Assens t.d. fange
 11 2. 9. 88
 1784 3 2 Octobr var Kadelmager Længst forsamlet i Alder-
 manden Jøns Jørn da de forældres Ende fangs blev
 velagt af den samtlige indenbygs Mestere.
 1786. 3 2 Octobr var Kadelmager Længst forsam-
 let i Aldermanden Jøns Jørn da de forældres
 Ende fangs blev velagt af samtlige indenbygs
 Mestere.
 1788. 3 12 Octobr var samtlige Kadelmagers Mestere
 i Aldermanden Hans Rascher Jøns forsamlet
 Ende fangs blev velagt, af de indenbygs Mestere.
 Jørn da tillige, Aldermanden Hans Rasch aflagte
 skriftlig for Aldermandskabet, og var ingen indvending
 "David G. Kluy af Magisterten foresatte at der Alder-
 mand da som da blev overbetret, ladene med det
 besør, og sendt i Ladon fangs 2 1/2 3 & 4. for at
 sende sig var meget at xmindre blev af samtlige Mestere
 underkastede. Hans Rasch Jøns Jørgensen
 David G. Kluy, Solann P. Miesse. Matias Horn

Figur 11: Den side fra sadelmagerens laugsbog, hvor David G. Klug vælges til ny oldermænd i 1788. Hans Rasch har sikkert været syg nogen tid, før han trådte af, for det er David G. Klugs hånd, vi ser her på siden.

Kampvalg mellem ligemænd

Fra gammel tid var hver købstad blevet styret af en borgmester og byens råd, hvis antal medlemmer, rådmænd kaldet, varierede efter byens størrelse. Rådmændene valgte borgmesteren mellem borgerne i byen, hvilket valg af borgmester kongen så konfirmerede, dvs. stadfæstede. Rådmændene valgte borgene af deres midte. Da rådstueretten sidst i 1700-tallet mistede sin betydning som værneting for borgerne, indførtes ved lov, at der i stedet være et antal eligerede, dvs. valgte eller jævnbyrdige borgere, som sammen med byfogeden eller borgmesteren skulle lede forhandlingerne på byens rådhus. Dette tiltag, der i første omgang ser ud til at vise et led i en demokratiseringsproces efter fransk forbillede her så kort efter den franske revolution, blev i praksis af meget lille betydning, idet de områder, som byens styrelse tog sig af primært var af administrativ og ikke af politisk karakter.

Men ved det første valg af eligerede borgere i Odense stillede David op. Om han selv gik ind i det, eller om nogen bad ham om det, vides ikke, men han fik da 6 stemmer i første valgrunde. Man stemte tre gange, og de borgere, der havde fået fleste stemmer i tredje runde blev valgt. Resultaterne kan ses i detaljer i rådstueprotkollen, og der var for øvrigt valgt hvert tredje år.

Et arbejderhjem?

Mange historikere kalder under ét arbejdere og håndværkere for arbejdere. Dette er helt forkert! Selv under industrialiseringen i 1800-tallet var der himmelvid forskel på arbejdere og håndværkere. Arbejdere var som regel helt uden uddannelse og kunne kun påtage sig arbejde af rent fysisk karakter, f.eks. som murerarbejdsmand, daglejer, gårdskarl, fabriksarbejder eller lignende.

Håndværkerne derimod havde uddannelse. Håndværkersvendene tjente markant bedre, og det var fra gammel tid accepteret af lovgiverne og arbejdsgiverne, at de organiserede sig; de gamle svendelav blev videreført som arbejdstagernes fagforeninger.

Mestrene var selvstændige, de havde egen virksomhed og da man endnu i 1700-tallet havde meget små produktionsenheder, hvor der som regel kun var mester selv, en eller to svende og en eller to lærlinge, så var der ingen fabrikantklasse over håndværksmestrene i købstæderne.

Familiens position i byen

David var som sadelmager en højt specialiceret forarbejder af særlige lædervarer, nemlig af sadler til ridebrug, både til dagligt brug og pragtsadler til rytteriets og infanteriets parader, og af seletøjer. Helt op til omkring 1900 var militæret en af samfundets hjørnesten, fordi det havde til opgave at beskytte landets grænser og befolkningens interesser, i fredstid ved at afskrække eventuelle fjender fra at angribe landet, i krigstid ved at slå fjenden tilbage - eller ved at angribe ham, det kommer jo lidt an på, hvem der anlagde krigen, selvfølgelig.

Figur 12: Tegningen viser højeste mode omkring 1780, godt nok for den egentlige overklasse, men idealet er der ikke noget at tage fejl af: Herrer med respekt for sig selv går med hvidpudret paryk. Herrens lange jakke kaldes en 'kiol'. Davids havde sølvknapper.

Når militæret – og i dagligdagen hesten som transportmiddel – var så vigtig, er det helt naturligt, at sadelmagerhåndværket og dets udøvere kunne tjene godt og at de nød stor anseelse i forhold til de laverestående håndværkere, såsom skræddere, skomagere, hjulmagere og pottemagere.

Ikke bare valget af fadderne, men også det at David køber sig en gård på 19 fag, ved folketællingen 1787 har egen malkepige (må jo derfor også have haft ko eller kører gående på sin jordlod udenfor byen), og fra skiftet ved vi, at han gik med paryk, hvad fine Signieurer gjorde på den tid. Alt dette giver vidnesbyrd om, dels at David havde klaret sig godt, dels om at borgerstanden på denne tid var en pengestærk og selvbevidst samfundsklasse, set i forhold til f.eks. fæstebønderne på landet.

Dagligdagen i sadelmagerens gård

Indboet ved vi meget om, idet der findes nøjagtige optegnelser over alt indboet i gården i forbindelse med skiftet efter Anna, som døde 1794, og efter David, som døde fem år efter.

Man havde mange af datidens gængse statussymboler, såsom trykt, blomstret bomuldsomhæng på ægtesengen, der efter tidens skik var en himmelseng, der var spiseskeer af sølv, en potageske havde man også, flødeske og sukkerskål manglede heller ikke, og vinglas og chatol i egetræ var der i den øverste eller fine stue, hvor stolene også have læderbetræk, ja man havde sågar en lænestol. Og det otte døgns stueur fattedes heller ikke.

Davids regnskabsbog er nævnt, men desværre ikke bevaret. At han skrev et perfekt dansk efter datidens standart ses af lavsprotokollen, som han førte pænt i sin tid som oldermann for lavet fra 1788 til sin død i 1799.

Men hvordan levede en sådan familie i det daglige?

Det ved vi faktisk meget om, fordi skiftet efter David trak så længe ud. Han døde i september 1799, men først i marts året efter blev skiftet afsluttet, og selvfølgelig skulle alle indtægter og udgifter i denne periode henholdsvis lægges til eller trækkes fra boets midler. Derfor førte enken, med sin lavværgeres hjælp, et nøjagtigt og detaljeret husholdningsregnskab, hvor vi finder alle de daglige udgifter, udgifterne til Davids sygdom og begravelse, til folkeløn og til afholdelse af ældre eller løbende regninger, der nu blev gjort op.

Skomagernes regning dækker tre år, og viser, at sønnerne både havde sko og støvler, husets døtre både sko og pampusser, datidens indesko. De riges sparsommelighed fornægter sig ikke, for ofte har skomagerne,

Figur 13: Lænestol - det kan være en lænestol af denne type, som stod i sadelmagerens hjem i Odense.

næsten i sorg anført 'eget læder' på regningen, hvilket dækker, at David selv har leveret læder til fodtøjet. Selvom man tjente godt, behøvede man jo ikke smide unødigt om sig med pengene!

Nærig har Madame Klugh ikke været overfor sine folk. Da de på husbondens dødsdag blev holdt længe oppe, fordi skiftefuldmægtigen og hans hjælpere skulle beværges under forsegling og registrering af boet, hvilket trak ud på aftenen, fik de et godt traktement.

Til Davids ligtøj blev der købt 16 alen hvidt linned.

Maden

Det ses ikke nøjagtigt af husholdningsregnskabet, hvilke retter der blev sat på bordet, men det indkøbte giver et godt fingerpeg om det. Oksekød til suppe, sild, sikkert serveret stegte, saltet flæsk, det var god og almindelig kost i hjemmet – og i borgerskabet i det hele taget på den tid.

Til kødet spiste man endnu på den tid ikke kartofler, de bliver først opbreddt op gennem 1880-tallet. Man spiste muligvis brød; helst hvedebrød, som familien købte en del af hos bageren, og så spiste man kål. Når det er angivet, at der bliver betalt en kone for at luge i haven, så har det ikke været blomsterbedene, som hun tog sig af men kålgården og urtehaven. Vi ser, at folk, også i byerne, stadig forsøgte at være selvforsynende, her er det med grøntsager.

Til hverdag drak man øl. Ikke så stærkt øl, som øl er nu om dage, men svagere, hjemmebrygget øl. En god madmoder i en stor husholdning i en by skulle kunne mange af de ting, vi med selvfølgelighed forbinder med en landhusholdning på den tid.

Til fint brug serveredes købt øl – eller når det gik højt, vin. Man havde et godt forbrug af kaffe og the. Det lader til at man drak the i hverdagen og kaffe til fint brug.

Der blev spist boghvedegrød og lidt risengrød – risengrød var den fine grød, for den var dyr og kogt på både mælk og de fine, eksotiske risengryn.

Det ses af husholdningsregnskabet, at der blev gjort noget ud af julen, for der blev købt bl.a. korender, og til Davids begravelse serveredes vin, hvidt brød og sukkerkringler, begge slags bagværk købtes hos bageren; det var ikke almindeligt at have egen bageovn, ja det var på grund af

brandfaren vel næppe lovligt. Men man bryggede eget øl, for der blev købt både mask og byg til ølbrygningen, så den store gruekedel blev ikke kun brugt til at vaske tøj i.

Og så spiste man ganske givet æbleskiver, hvad der ses af, at man havde en æbleskivepande.

Madame Klugh hyrede en kone til 'at lugge Seks Dage i Haugen'. Madammen kunne sandelig ikke nedlade sig til at få jord under neglene.... Eller også havde hun så travlt med at styre husholdningen, at der ikke var tid til at luge.

Der var stadig ansat egen garversvend, og der kom jævnligt huslærer for at undervise døtrene i geografi. Til brug for deres undervisning lod moderen indbinde bøger hos bogbinder Milo til dem. Det var for resten temmelig kostbart, så der er ikke noget at sige til, at de fattigste børn på den tid ikke fik megen undervisning, endsige skolegang. Til børnene blev indkøbt grifler, så de har åbenbart også haft tavler at øve sig på.

Husbond, madmoder og folk

David førte en stor husholdning. Foruden ham selv og hans kone, så skulle de levende af deres i ægteskabet 13 fødte børn selvfølgelig også bespises flere gange om dagen, og så havde man indtil 1781 David broder, garversvenden Chr. Benjamin Klug boende. Der til kommer barnepigen, malkepigen og værkstedets tre-fire svende og to lærlinge. Altså i alt indtil Annas død i 1794 en 12-14 personer, der boede og arbejdede sammen.

Da David året efter Annas død, dvs. i 1795, havde giftet sig igen med enken Kirsten Sørensdatter Langhof, der da var 45 år og enke efter tredje ægteskab, blev husstanden forøget med hendes fem børn, der fulgte med hende.

En husbond havde stor myndighed over sit tyende, som bestod af alle de før nævnte ansatte, men han havde også pligt til at føde dem, udbetale dem deres løn og til at sørge for lægehjælp og evt. medicin til dem, hvis de blev syge. Han skulle også sørge for deres begravelse, hvis de døde.

En farlig leg

I december 1795 må det have været ret hård frost. På en af månedens første dage løb Davids søn Johan Gotefried og læredrengen Poul Hansen på skøjter på Odense å. De to drenge har sikkert været legekammerater, og det er rart at se, at de må have haft noget fritid; hvis de da ikke havde sneget sig bort uden at få lov.... Under alle omstændigheder kunne isen ikke holde, og de to drenge druknede. Skøjteløb har altid været farligt, hvis isen var for tynd. Måske er den ene druknet, fordi han ville hjælpe den anden op af vandet; det er i hvert fald en plausibel teori.

Da jeg fandt notitsen i kirkebogen udfor drengenes begravelsesindførsel, kunne jeg ikke lade være med at tænke på, hvor skrækkeligt det må have været for David, ikke bare at miste en søn, men også sikkert at have været skyld i, at en anden familie mistede en søn. Tænk, hvad han må have gennemgået, da han begav sig til drengens familie med det sørgelige budskab.

Men i lavsprotokollen står der ved drengens indskrivning som lærling, at han er en forældreløs dreng. Om han havde anden familie, ved jeg ikke, han blev sat i lære af baron Iuel-Brockdorff til Valdemarslot på Tåsinge.

Alle er lige i døden

Godt nok siges det, at alle er lige i døden, men det gælder altså først, når man i ånden farer op til Gud. Selv i døden, dvs. ved begravelsen og så længe ens gravplads fandtes, var man ikke lige.

Det fineste sted at blive gravlagt var under kirkegulvet eller i et af kirkens kapeller. I kirken blev den deciderede overklasse gravlagt, f.eks. adelen. Dernæst kom kirkegårdens jord, hvor borgerlige havde gravsteder. Denne jord var delt i fem klasser, nemlig første part jord, anden part jord, tredje part jord, fri jord og de fattiges jord, hvor første part jord var det dyreste og sikkert den tættest på kirken.

I første part jord blev Davids og Annas børn, der døde som små begravet, og her gravlagdes de også selv. Læredrengen med det ulykkelige endeligt blev også begravet i første part jord, idet han blev begravet sammen med Davids søn Johan Gotefried.

En god overlevelsesprocent

Endnu sidst i 1700-tallet var det kutyme, at et ægtepar fik lige så mange børn, som konen kunne undfange og føde. Således også Anna, som blev moder til 13 børn.

Det var lige så almindeligt, at en hel del af børnene døde; det er nok også forklaringen på, at folk fik så mange børn, man vidste jo aldrig, hvilke eller hvor mange børn, der overlevede.

Af Davids og Annas 13 børn overlevede de 8 moderen og 7 faderen.

De fire sønner kom alle i sadelmagerlære. Ved Annas død i 1794 var endnu ingen af børnene blevet gift, og hun nåede derfor aldrig at se nogen af sine 45 børnebørn, selvom hun døde efter 23 års ægteskab.

Johanne Klugh

Først i 1797 blev den da 17-årige datter, Johanne, der var opkaldt efter Annas moder gift. Hun blev gift med et af lavets medlemmer, sadelmageren Gerhardt Reiff, søn af sadelmager Lorentz Johansen Reiff i Horsens.

Ved skiftet efter David i 1799 nævnes, at Johanne er bosat i København, mens manden er i Vestindien. Der ligger fra hendes hånd en fuldmagt, hvor hun i København underskriver sig som Johanne Reiff født Klug, jordemoder. Hun ses aldrig at have virket som jordemoder, men fra 1801 er familien bosat i Horsens, hvor Gerhardt dør i 1807. Hun gifter sig derefter med en korporal, Peder Hesselberg, der dør i 1812, og samme år gifter hun sig for tredje gang med Niels Sørensen Odder, en kvartermester ved Slesvigske Dragonregiment i Horsens. – Johanne fik kun ét barn, nemlig sønnen David Gotlieb Reiff, der var født 1798 og som blev skomagemester i Kbh.

Maria Klugh

Datteren Maria kom ud at tjene, og tjente fra 1799-1801 hos generalinde Scheel i Middelfart, hvor hun giftede sig med sadelmagemester Simon Hansen Smith, hvem hun fødte syv døtre.

Christiane Cathrine Klugh

Datteren Christiane Cathrine Klugh, der var opkaldt efter sin farmoder, blev først gift med possementmager Friederich Lorentz Thiel, der var

født i Haderslev, med han avlede hun fire børn, hvoraf en søn David Gotlieb Thiel overlevede faderen, men døde ugift og barnløs i 1835 i Horsens, hvor han var svend hos sin morbroder Hendrich.

Efter dette ægteskab giftede Christiane sig med skræddermester, kaptajn i borgervæbningen og eligeret borger, Peder Barved Warberg, og fik tre døtre og en søn med ham. Sønnen Johan Peder Warberg blev købmand i Odense (han gik konkurs i 1853, hvorved moderen mistede de 1.000 Rdl., som hun havde optaget lån i sit hus Korsgade Mnr. 2 for at låne ham. Hun døde som en fattig enke.), og giftede sig i 1850 med sin kusine Karen Sophia Klug, en datter af proprietær Hendrich Lindegaard Klug til Justenborg.

Ana Margrethe Klugh

Datteren Ana Margrethe Klugh, der var en yngste af døtrene, giftede sig i 1816 i sin søster Christianes hus med afskediget kaptajn Jørgen Wandler, født Jørgen Nielsen, der havde været adjutant hos den senere Kong Christian VIII, og som fra 1816 fik ansættelse som amtsfuldmægtig i Odense. Han ejede en tid gården Skovsgaard i Paarup sogn, solgte den og købte Vejbygaard.

Figur 14: Kaptajn ved infanteriet, Gotlieb Georg von Wandler, R. af D.

Dette ægtepar fik 9 børn, hvoraf en datter blev gift med kontorchef Gyldendahl i

Indenrigsministeriet, en nevø af boghandleren Søren Gyldendahl; en datter blev gift med sognepræst Jens Gottfred Smith til Horsleth menighed, men døde barnløs, en søn blev halsbindfabrikant og giftede sig med en fraskilt kvinde, Gustava

Figur 15: Lydia Christiane Wandler, omk. 1860.

Michelsen, som førte forretningen videre til sine børn af næste ægteskab.

En søn af Ana og Jørgen, Gottlieb Georg von Wandler blev kaptajn ved infanteriet, deltog i felttoget ved Dannevirke, da det faldt under krigen 1846, kom han i tysk fangenskab og døde mange år senere i Helsingør som pensionist og klasselotterikollektør efter at være blevet R. af D.

En anden søn, Carl Theodor Wandler, blev revisor ved civilretten og den kongelige inventariekommission, og var ved Christiansborg Slots brand i 1884 bosat i Ridebaneanlægget. Hans datter var gift med og blev skilt fra komponisten Julius Bechgaard.

Peder Ambus Klugh

Den ældste søn, Peder Ambus Klugh, der som nævnt var opkaldt efter sin moders morbroder, hvis hvem hun var vokset op, var ved faderens død i Rusland at arbejde som sadelmagersvend. Han vendte tilbage og har vel overtaget sin faders værksted, i hvert fald giftede han sig i 1802 i bagermester Froms hus i Odense med denne niece, Ulricha Mathea Lassen, datter af skøtte ved Tølløsegaard på Sjælland, Mads Lassen.

De fik 8 børn, af disse blev to sadelmagere, en i Odense og en i Kerteminde.

Johan Christopher Klugh

Den yngste af Davids sønner, Johan Christopher Klugh, nedsatte sig som sadelmagermester i Odense, og fik to døtre, hvoraf den ene giftede sig med skolelærer Carl Rasmus Tschering. En søn af dette ægteskab var opftalmologen Tscherning, der opfandt de moderne brilleglas og i øvrigt boede 26 år i Frankrig.

Hendrich Lindegaard Klugh

Den næsteældste søn, Hendrich Lindegaard Klugh, der var opkaldt efter sin morfader, drog til Horsens, hvor han overtog sin svogers værksted, blev eskadronssadelmager og giftede sig 1813 med en forældreløs pige fra Vejle, Anne Mette Fogh, født Sørensdatter. De fik 9 børn, hvorefter hun døde i 1835 i Horsens. Boet var ikke solvendt. Han giftede sig i 1838 med en datter af præsten Peter Geltzer til Givskud-Hvejsel, Ane Mathilde Geltzer, som fødte to døtre, der døde som små. Hendrich giftede sig tredje gang i Skanderup kirke i 1844 med enken Karen Marie

Hviid, født Christophersdatter Jepsen, datter af smeden Christopher Jepsen i Thaaning og enke efter proprietær Niels Hviid til Tammestrup, hvilken gård hun under skiftet mageskiftede med sin stedsøns, Justenborg, og denne gård bragte hun da Hendrich ved sit ægteskab med ham.

Henrich Anthon Klug

Af hans
børn af
første
ægteskab
blev sønnen
Henrich
Anthon
købmand.

Johan David Gotfred Klug, kaldet Fritz

Sønnen Johan David Gotfred, kaldet Fritz, agent i medicinske instrumenter i England, i 1861 er dog tilbage i Danmark og bosat i Kbhvn.

Søren Christian Klug

Sønnen Søren Christian kom
først i sadelmagerlære, blev
efter faderens giftermål,
hvor denne jo kom i
besiddelse af Justenborg,
landvæsenselev, og siden
forvalter på Julianelyst i
Østbirk sogn. Siden blev
han forpagter på
Grundtvigs Højskole ved

København, fra ca. 1863 forpagter på den da af Louise lensgrevinde Danner ejede herregård Rudbjerggaard på Lolland, hvor han i 1880'erne forlod dette og købte sig jord til at oprette en gård af. Han kaldes for proprietær.

Figur 16: Marielyst Højskole ved København, fotograferet straks efter indvielsen i 1856.

Karen Sophia Klug

Datteren Karen Sophia kom efter sin moders død i pleje hos sin morbrøder, gørtlermester Christian Sørensen Fogh i Bogense, og hun giftede sig fra sin faders hjem på Justenborg med sin fætter, Købmand i Odense Johan Peder Warberg.

Anne Marie Mathilde Klug

Datteren af sidste ægteskab, Anne Marie Mathilde Klug, fik af sin søster Anne Margrethe Elisabeth Klug, der døde ugift på Grevinde Wedels Stiftelse på Wedelsborg Gods i Husby sogn på Fyn, testeret en komplet seng med sengeklæder; det er angivet, at det er deres forældres seng.

Anne giftede sig i 1867 i Vejle med den irske jernbaneingeniør Robert Francis Rowan, hvis brøder grundlagde 'Scandia Randers' som jernbanevognsfabrikken på 'Røde Mølle' ved Randers.

Ericke Hedevig Klug

Datteren Ericke Hedevig døde ugift i Odense i 1865.

Personregister

Ambus

Johanne Jørgensdatter2;12

Peder Jørgensen..... 10

Arp

prokurator..... 12

Bechgaard

Julius 24

Danner

Louise lensgrevinde..... 26

Due

Karen Haagensdatter.....5;10

Fogh

Anne Mette 24

Christian Sørensen..... 26

Geltzer

Ane Mathilde..... 24

Peter 24

Gyldendahl

kontorchef 23

Søren 23

Hesselberg

Peder 22

Hviid

Karen Marie 25

Niels 25

Jepsen

Christopher 25

Karen Marie

Christophersdatter 25

Klug

Ana Margrethe..... 23

Anne Marie Mathilde 26

Chr. Benjamin 20

Christiane Cathrine 22

Ericke Hedevig 27

Hendrich Lindegaard 23;24

Henrich Anthon..... 25

Johan Christopher 24

Johan David Gotfred..... 25

Johan Godefried..... 21

Johanne 22

Karen Sophia..... 23;26

Maria 22

Peder Ambus 6;24

Søren Christian 25

Langhof

Kirsten Sørensdatter 20

Lassen

Mads..... 24

Ulricha Mathea 24

Lindegaard

Henrich Mortensen 2;12

Michelsen

Gustava 24

Jørgen 12

Odder

Niels Sørensen 22

Olufsen

Christen 12

Pedersdatter

Anna Elisabeth 12

Rasch

Hans 14;15

Refsted

Gertrud Andersdatter 10

Reiff

David Gotlieb 22

Gerhardt 22

Rowan

Robert Francis 26

Smith

Jens Gottfred 23

Simon Hansen 22

Thiel

David Gotlieb 23

Friederich Lorentz 22

Wandler

Carl Theodor 24

Gotlieb Georg von 23

Jørgen 23

Warberg

Johan Peder 23;26

Peder Barved 23